KOOPERATYWNA RESPUBLYKA Nr. 6. Поодиноке число 1 зл.

Кооперативна Республика

В ЦЬОМУ ЧИСЛІ ЗОКРЕМА ЧИТАЙТЕ:

ЛЬВІВ ЧЕРВЕНЬ 1939
Czerwiec

ЗМІСТ:

INHALT:

TREŚĆ:

SOMMAIRE:

КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 6.
ЧЕРВЕНЬ
CZERWIEC
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

ОРҐАНІЗУЙМО ПОМІЧ КООПЕРАТИВНІЙ МОЛОДІ!

Дякуючи ініціятиві РСУК і Рідної Школи маємо вже дві кооперативні школи: нижчого типу в Яворові, для потреб сільських кооператив і середнього типу (ліцей) у Львові, для підготови працівників більших кооперативних установ.

Школи ці, за браком більших матеріяльних підмог мусять бути побудовані на засадах господарської самовистарчальности, це значить побирати від учнів оплати за навчання. Окрім того мусить учень покривати кошти свого удержання в місті. Це у нас звичайні річи, до яких ми начеб то уже привикли.

Та є звичайні річи, до яких звиклося, одначе нездорові і ненормальні. Ненормальним є в нашій справі іменно те, що з вини шкільних оплат і зменшених в часі кризи доходів хліборобів наше малоземельне селянство цілковито втратило можливість посилати діти до шкіл в місті. Маємо отже такий стан, що добір нового нарибку до праці в кооперації відбуватиметься так само, як скрізь: не після засади, хто здібніший, а тільки: хто засібніший.

Добір осіб — річ дуже важна в суспільстві; особливо ж важний у кооперації, де, як відомо 90% успіху залежить саме від добору людий, бо людина в кооперації це рішаючий чинник.

Чи маємо спокійно переходити біля факту, що нераз дуже чесні, дуже спосібні молоді люди не матимуть змоги дістатися до наших кооперативних шкіл через те тільки, що їх батьків не стати на те, щоби їм дати до кооперативної школи 1-го ступня в Яворові чи до ліцея у Львові?

Здається, що такої соціяльної несправедливости не захоче терпіти кооперація, уся пронизана духом рівности шанс і суспільної справедливости. Українська кооперація повинна заінтересуватися справою незаможних, а здібних хлопців і дівчат, що бажали б, а не можуть вчитися в наших кооперативних школах.

Підносім цю справу на наших кооперативних зїздах і сходинах. В Госп. Кооп. Часописі вже кинено думку про створення Кооперативного Стипендійного Фонду для допомоги незаможній, а здібній молоді кооп. шкіл. Чи не можнаби ухвалити, що кожна кооператива, кожного року повинна передати 0.5% своєї білянсової надвишки на Кооп. Стипендійний Фонд? При такім оподат-

куванню фонд цей мавби кожного року біля 10.000 капіталу до розділу в формі допомог між найздібнішу а незасібну молодь кооперативних шкіл.

Ми зробили б велике діло кооперативної і суспільної солідарности!

Замітне і дуже радісне явище: першу жертву на Кооп. Стипендійний Фонд зложила молодь! Зложили її учасники курсу кооп. продавців у Жовкві.

ПЕРШИЙ ЗЇЗД КООПЕРАТИВ ЗДОРОВЛЯ.

Хоч діючих вже кооператив здоровля при РСУК маємо покищо лиш три, то зацікавлення справою є велике. Ціла низка осередків кооп. руху в краю підготовляє ґрунт під оснування дальших цього роду станиць. Міжтим діяльність існуючих кооператив є в початковій стадії експериментування; ще досить часу упливе, заки можна буде з певністю твердити, що методи ведення кооператив здоровля в наших відносинах вже випробовані й устійнені.

З метою ґрунтовного обговорення саме тих метод праці скликав РСУК на день 21. травня ц. р. зїзд представників існуючих і орґанізуючихся кооператив здоровля. Предметом зїзду було в першу чергу обговорення стану існуючих кооператив здоровля та устійнення тактики при основуванні нових. Два реферати: один ревізора кооп-в здоровля, другий фахового лікаря були субстратом для дискусій на зїзді. (Між іншим дискусії ці були дуже оживлені й ділові.)

Добре сталося, що такий зїзд відбувся, бо у збірній праці думки найкраще виковуються обєктивні правди в таких складних матеріях, як ця. Саме ця дискусія викрила існування деяких „первородних гріхів" цього нового типу кооперації, що виростає на наших очах. Один гріх — наш старий знайомий: за скоре основування кооператив, без належної мобілізації членства й уділів. До нього долучається ще одна наша хиба, що пливе з надто великої мягкости нашої національної вдачі: потурання людському лінивству, що не хоче вступити в члени кооперативи, а хотіло б користати з її благ. Іншими словами: обслуга й нечленів і то на умовах мало що відмінних від тих, що обовязують відносно членів.

У цих двох кардинальних питаннях зїзд викристалізував ясні думки: не вільно відкрити кооперативи, поки не збереться найменше 700 до 1000 членів (залежно від району) і то з повно-вплаченими уділами; коли допускається обслуга й нечленів, то на таких умовинах, щоби приневолювали дотичну особу радше вступити у члени кооперативи.

Ухвалено далі важні тези: замісць великого району установити для кооперативи радше невеликий, зате перевести в ньому масове членство; уділ може бути знижений, але місячна вкладка остає в силі і вона, є основною базою бюджету кооперативи. Звернено теж увагу на техніку збирання місячних вкла-

док, для чого необхідно наладнати тісну співпрацю з районовими молочарнями та взагалі збутовими кооперативами. Присвячено чимало часу обговоренню справи гіґієнічного освідомлювання населення через плянові й систематичні реферати.

Віримо, що овочі цього зїзду будуть благодатні.

В ЧИЇХ РУКАХ ТОРГІВЛЯ.

„Wiadomości Statystyczne" з 5. і 18. травня ц. р. подають статистичні дані про кількість викуплених промислових свідоцтв для торгівлі у окремих воєвідствах Польщі. Цим разом статистичний уряд подає не лиш загальне число викуплених свідоцтв, а й їх розґрупування після віроісповідання власників.

В цілій Польщі викуплено в 1938 році 468.774 промислових свідоцтв для торговельних підприємств. З того загального числа припадало на окремі віроісповідання:

мойсеєве — 221.193.
римокатолицьке — 192.420.
грекокатолицьке — 9.778.
православне — 9.643.
інші — 11.352.
(Крім того 23.028 осіб невідомого віроісповідання.)

У воєвідствах, де мешкають Українці, стан був такий:

	мойс.	р.-к.	гр.-к.	правосл.	інші	невід.
Львів	25.258	9.023	3.541	51	124	3.810
Станиславів	11.158	2.051	3.019	24	97	1.826
Тернопіль	11.038	2.591	2.762	26	13	2.256
Полісся	7.731	1.472	9	1.988	57	552
Волинь	17.425	3.224	82	3.623	303	1.418
Люблин	18.002	9.153	24	289	107	1.457
Краків	17.583	16.946	187	23	163	1.471

У воєвідствах, де Українці мають більшість серед населення, себто у 5 перших, було торговельних підприємств

мойсеєвого віроісповідання — 72.610,
римокатолицького — 18.361,
грекокатолицького — 9.413,
православного — 5.712,
інших — 604,
невідомого — 9.862.

Застановляє остання рубрика „невідомого віроісповідання", передовсім своїм великим числом, яке поважно ослаблює вартість статистики. Можна тільки снувати здогади, що скривається під цією рубрикою. Є мало правдоподібною річчю, щоби багато осіб римокатолицького віроісповідання „забуло" чи не бажало подати своєї релігії до відома податкових властей. Скорше є можливе те, що більшість тих, що так зробили, це були особи менше упривілеєних віроісповідань, отже передовсім східних: православ-

ного і грекокатолицького. Коли з числа 9.802 „невідомих" дочислити хоч 3/4 до цих двох віроісповідань, тоді дістанемо стан української і московської торгівлі на терені 5-ти воєвідств понад **22.000 підприємств.** Числячи всіх римокатоликів за Поляків, і додаючи туди ще певне число з „невідомих", дістанемо число польських торговельних підприємств приблизно **21.000.** Стан посідання Жидів перевищує Українців і Поляків взятих разом майже двократно: коло 73.000 підприємств.

Зі суто польських воєвідств лише Познань, Поморя і Шлеськ мають перевагу Поляків над Жидами; в Кракові є майже рівновага.

В повищих цифрах є також кооперативи; коли отже відчислити від суми грекокатолицьких і православних підприємств українські й „русські" закупочно-збутові та споживчі кооперативи, та коло 400 українських торговельних кооператив північно-західних земель, разом понад 3000 одиниць, тоді на приватне українське і московське купецтво лишається 19.000 одиниць.

ПОМЕР КООПЕРАТОР Ж. ХМЄЛЄВСКІ.

Польська, а без сумніву і взагалі кооперація понесла втрату: помер Жигмонт Хмєлєвскі. Це один з тих, що клали підвалини під польський спілчанський рух. Войцєховскі—Мєльчарскі—Хмєлєвскі — не лиш сучасники, але й подібні собі духом. Усі вони вийшли з передвоєнного покоління польських демократів, що, як каже М. Рапацкі, зробили синтезу з гарячих сердець 1863 року і зимних голов слідуючої доби тзв. „позитивізму".

Для всіх людий цього типу независимість господарства була етапом до політичної независимости польського народу. Патріотизм поневоленої бездержавної нації виливався у кооператизмі, як найбільш національному і найглибше демократичному рухові нової доби.

Вийшовши з села, Хмєлєвскі поставив своїм завданням також працю для села. Став аґрономом. В практиці — він був піоніром кооп. молочарства на терені б. Конґресівки. Пише взірцевий підручник молочарства, разом з тим орґанізує всі інші форми кооперації на селі. Став душею і провідником краєвого союзу селянської кооперації — відомого „Зєдноченя".

Коли надійшла хвиля проби, новелізація кооперативного закона у 1934 році в дусі обмеження самоуправи кооп. руху, як правдивий демократ і кооператор боронить до останку самоуправи кооп. руху та коли не міг подолати, не приняв провідного місця у новій, обкроєній кооперативній орґанізації. Тоді відійшов на позицію лиш педаґоґа і виховника; став управителем створеної собою школи сільської кооперації в Наленчові. Для потреб цієї й інших кооп. шкіл склав свій знаменитий підручник кооперації.

Товариство Українських Кооператорів делеґувало свого голову інж. Павликовського для віддання останньої чести Покійному. Бо своїми порадами Покійник, як правдивий кооператор, служив нераз і нам.

БАНК ПОЛЬСЬКИЙ ПО ЗМІНІ СТАТУТУ.

Квітень був першим місяцем діяння нового статуту емісійної установи Польщі.

Звідомлення Б. П. за третю декаду, цебто на 30. квітня ц. р. виказує стан запасу золота мало що менший, як в минулому місяці (443,2 міліони проти 447,6 міліонів).

Сума обігу банкових білянсів і нечайно платних зобовязань банку піднеслася о квоту 126,3 міліонів злотих. Обіг банкнотів виносив отже 1.807,8 міліонів злотих (на 30. квітня 1938 обіг виносив 1.141,1 міліонів зл.).

Покриття банкнотів і негайно платних зобовязань, понад вільну від обовязку покриття квоту 800 міліонів, було 37,9%. Одначе за окремою ухвалою уряду квота вільної від покриття емісії може бути піднесена до 1.200 міліонів; в такому разі покриття було би 57.5%. Статут вимагає найменше 40%.

КООПЕРАЦІЯ ПЕРЕМАГАЄ!

Від 1933 року кооперація в Німеччині жила в постійній непевности що до свойого завтра а принаймні що до розмірів своєї незалежности. Дуже великий був натиск з боку капіталістичних кругів в цьому напрямі, щоби держава вкоротила розмах кооп. руху. Кругам цим вдалося довести до того, що під безпосередній вплив держави дісталися верховні орґани кооперації, у виді ревізійних і фахових союзів. Але тим ці круги не вдоволялися. Пропаґуючи, ніби в інтересі амбіції правлячої партії, т. зв. вождівську засаду, хотіли довести до того, щоби проводи всіх кооператив були не вибирані, тільки іменовані згори. Очевидно, це могло зовсім убити самоуправу кооператив. Кругом цих проєктів кілька літ велися закулісові змагання і їх звязували з проєктом нового видання кооперативного закона.

На щастя, як доси ці проєкти не здійснюються. Навпаки, з реферату проф. Маєра на кооп. семинарі в університеті в Галлє дізнаємося, що проєкт нового кооп. закона оставляє без зміни давні точки закона про виконні орґани кооперативи. Отже проєкт „елітаризму" упадає навіть в Німеччині.

Кооперація вже за велика національна цінність, щоби можна її було нищити задля інтересів одної ґрупи чи суспільної кляси. Навпаки — новий текст німецького законаноситиме вимовне мотто:

„Кооператива це господарська форма, питома німецькому народові".

Це мотто — видний знак тріюмфу кооперації.

НОВИЙ СПОСІБ ДОБУВАННЯ ГРОШЕЙ В НІМЕЧЧИНІ.

З днем 1. травня ввійшов у Німеччині в життя закон про т. зв. податкові бони. Це буде вже третя з черги метода, якою уряд Третьої Німеччини, не збільшуючи обігу банкнотів, добуває потрібну йому для його великих видатків готівку. Перша це були внутрішні позички, друга ріжного типу векслі, якими держава покривала у фірм достави для себе. Дня 25. березня, коли появився декрет про т. зв. податкові бони (Steuergutscheine) заявив державний секретар Райнгард: від тепер уряд занехує систему „спеціяльних векслів" і навіть систему внутрішніх позичок та скарбових бонів. Засадою має бути покривання всіх державних видатків перш усього біжучими податковими доходами, а коли цього буде мало — „податковими бонами".

Що таке німецький податковий бон? — Це державний папір, яким можна платити податки, але не зараз. Є два роди бонів: одними можна буде платити податки по 7-ми місяцях від їх випуску, другими — аж по 37 місяцях. Перші є неопроцентовані, другі прийматимуться по курсі 112 за 100, отже фактично є опроцентовані приблизно на 4%.

Бони ці мусять приймати замісць готівки усі доставці держави, у кількости 40% цілої претенсії; ті ж доставці будуть управнені платити тими бонами своїм клієнтам у тім самім відношенні. Не можна бонами платити: комірного, аренди, векслів і платні працівникам.

Фактично німецька держава дістане до обігу нову, другу валюту, яка буде курсувати між підприємцями. Емісія цієї валюти не буде фіґурувати у звідомленнях державного емісійного банку, отже її висота не буде відома широкому громадянству. Економічно випуск податкових бонів означає, що держава затягає в громадянства позичку на рахунок майбутніх податків, приблизно на 37 місяців наперед.

Зброєння і воєнне поготівля, як бачимо, вимагають великих матеріяльних жертв.

ПОЛЬСЬКЕ І УКРАЇНСЬКЕ КООПЕРАТИВНЕ ШКІЛЬНИЦТВО.

У шкільному році 1938/39 в Польщі діють такі правильні шкільні кооперативні заведення:

1. Чотиро-літня кооп. ґімназія у Варшаві;
2. Чотиро-літня кооп. ґімназія у Кремянці;
3. Трилітній кооп. ліцей у Львові (покищо 1-й рік);
4. 6 однорічних шкіл кооп. підготови 1-го ступня, а саме: в Наленочві, Варшаві, Познані, Львові, Пинську і в селі Гандзлівці.

Окрім того, як знаємо, існують три українські кооп. школи: 3-літній ліцей (РСУК) у Львові, покищо 1-ий рік; 1-річна школа кооп. підготови першого ступня в Яворові (Рідної Школи); 1-річна кооперативна молочарська школа в Стриї (Маслосоюзу). Всі українські школи є приватні і не мають ніяких державних допомог.

Хто і як фінансує польські кооп. школи?

Формально тільки школи в Наленчові, Кремянці і Пинську є державні, інші є приватні, але фактично всі польські кооперативні школи користуються державними або самоврядними субвенціями. Підмоги зі засобів шкільних кураторій для польських приватних шкіл вагаються від 8—15% їх бюджетів; субвенції від самоуправи і кооперативних орґанізацій виносять 14—30% бюджету шкіл. Решту видатків покривають школи з учнівських оплат. Львівський польський ліцей прелімінував на цей шк. рік з оплат 32% бюджету, а існуюча при нім 1-річна школа кооп. підготови 1 степеня — 30%. Дефіцитуючу решту, конкретно 20.000 зл. мають покрити субвенції.

Кооп. ліцей РСУК прелімінував на перший рік видатків на кругло 30.000 зл., з того оплати мають покрити 8.500 зл., решту субвенція кооп. установ. Яворівська школа дістала в цьому році субвенції від кооп. установ 2.400 зл.

Оплати за навчання є ріжної висоти: в Пинську 120 зл. річно, у Варшаві 500 зл. В українськім кооп. ліцею оплата за навчаня засаничо 30 зл., в практиці одначе, з причини індивідуальних знижок пересічна оплата є значно менша. В яворівській школі оплата 15 зл.

Кошт прожиття учня: в Пинську 30 зл. місячно, у Варшаві 60 зл. місячно, в Наленчові 25 зл. В Яворові кошт удержання в інтернаті школи виносить тепер 25 зл. місячно.

Яка молодь заповнює кооперативні школи?

У кооперативних школах 1-го ступня переважає молодь сільського походження. У державній школі хліборобської кооперації в Наленчові студіює виключно сільська молодь. У інших подібних однорічних школах відсоток сільської молоді вже менший:

У Варшаві 92, в Гандзлівці 88, в Пинську 75, у Львові 69%.

В нашій школі в Яворові є на всіх 28 учнів 8 з міст, в тім 5 з самого Яворова; фактично одначе і тих 8 є селянського походження, бо сам Яворів це більше село, як місто.

У ґімназіях і ліцеях відсоток сільської молоді вже не такий, як у річних кооп. школах. У варшавській кооп. ґімназії всього 28%, у львівському польському ліцею 34% молоді походить зі села. Це є корисніше відношення, як у звичайних загальноосвітніх ґімназіях, та все таки ще далеко не відповідає соціяльній структурі польського суспільства. Між учнями кооперативного ліцею РСУК є на 42 учнів всього 12 дітей селян, себто 28%, так само як у варшавській кооп. школі.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Розвиток комунікації в Карпатській Україні

(Від половини XIX ст. до кінця світової війни)

З побільшенням населення, натурально, ставала густішою сітка доріг краю. В добі від половини XIX ст. до кінця світової війни в дорожнім відношенні настали дві істотні зміни: розвиток мурованок і поява залізниць. Як одне, так і друге зроблене Австро-Угорською державою в стратеґічних цілях; поза тим, розуміється, нові і більш досконалі шляхи сполучення відогравали й народньо-господарську ролю. Особливо залізниці, які в деяких відносинах своєю появою впливали впрост революціонізуючо.

Мурувати дороги почали ще за Йосипа II. До 1848 року мурованок не було багато. Від того часу темпо будови їх прискорено. Нажаль, нам не довелося знайти даних про те, коли якийсь відтинок тої чи іншої мурованої дороги закінчено і передано до публичного вжитку. Маємо про те лише деякі, уривкові дані, напр. що по Землинщині перша штучна дорога проведена 1856 р. межи Кошицями і Яблонцем, 34 км. З тих уривкових відомостей можна зробити висновок, що раніш було вимуровано шлях в підгірській низині з Кошиць на Вел. Михайлівці, Собранці, Ужгород, Мукачев, Тиса-Вуйлок, Хуст, більш-менш старою маґістральною краєвою дорогою. На 1849 р. цю мурованку доведено з Хусту через Тячів до Сиґоту. Вона стає мурованою маґістралею, до якої, насамперед в цілях стратеґічних, проводять побічні мурованки в напрямку галицької гряниці. На Пряшів—Бардіїв—Свідник—Дуклю ще до 1848 р. По долині Уга проложено до р. 1853 не менше, як до Перечина, бо в р. р. 1853—4 промостили мурованку з Перечина понад р. Туря до с. Туря Бистра, а також між селами Люта і Дубриніч. До 1858 р. — до Ставної гори, до осени 1859 р. — до підніжжа Бескиду з частими віядуктами на воду. На 1862 р. вже державна дорога зєднувала Ужгород зі Самбором.

В рр. 1850—59 зі стратеґічних міркувань проводять возову дорогу зі Сиготу на Ясінь, по якій в 1860-х р. р. зявляється мурованка, а на р. 1866 через Ясінь мурованку доводять до Чернівців. Маґістраля вся була під опікою держави, довга, числячи з Кошиць до Черновець са 49,1 мерфельдів, з чого брукованих було 0.05, з камінною підставою 36,24 і вимощеної ринням 12,19 (mértföld = 7,58 км.).

В праці Я. Головацького, надрукованій 1875 р.*), про той відтинок Карпат читаємо: „Тільки одно шосе із м. Делятина проведено через Микуличин в Ясінь і Сигіт, — в інших же місцях для переходу через гори уживають коней навантажених вюками (терхами)". Той же автор в тій же своїй праці згадує про дорогу

*) »Карпатская Русь. Географ.-статистическіе и историко-етнографич. очерки«. Славянскій сборник, т. I. С. П. Бург.

з Старого Самбора на Ужок і звідти вниз до Ужгорода, яка уявляє зі себе „почасти шоссе, почасти стовбову і міжсільську дорогу". У нього ж читаємо, що із Стрия на Верецьки, а потім долиною Ляториці до Мукачева „проведено підряд порядне шоссе". Про цю дорогу, як про державну, згадує вже Бідерман в 1862 р.; крім неї він говорить про такі ж дороги з Хусту долиною ріки на Галичину, теж рівнобіжну з Тячова через Волове, туди ж і з Карачини через Вишкол, Боршу-Баню до Кірлібаби в Буковині; державні дороги той же автор характеризував, як більш широкі, добре викінчені і старанно удержані.

На основі опису Бідермана і тим більш пізнішого опису Головацького можна думати, що на третю чверть XIX ст. було попроваджено, гол. чин. старанням австрійської влади і в стратегичних цілях, мурованки вже й через присліпи. Дорога від Тиси понад рікою Тересвою до Устьчорної і під гребень Ґорґанів перемінена на мурованку в кінці XIX в. Так склалася та основна сіть мурованих шляхів краю, яку бачимо в часі Тріянонського миру.

Інакше виглядали звичайні міжсільські дороги. „Загалом можна сказати — писав Головацький 1875 р. — що шоссе по обох боках Карпат в добрім стані, теж і деякі стовбові дороги; але по „міжсільських" дорогах карпатських не легко пробратися в селянськім возі. В багатьох селах лісистих Карпат зовсім нема ні возів, ні доріг, і гірська людність тільки на гірських стежках (плаями) сама, верхи чи на навантажених терками конях переносить хліб, овечий сир, вовну і інші товари з одного боку Карпат на другий"*). Інший автор, місцевий, Легоцький, у праці, що видана 1881 р., на туж тему пише: „Були дороги державні, жупні і сільські. Сільські в заосталім стані... На багатьох місцях мости поставлено з необтесаних дерев, або багна і мочари просто позакидувано галузями; такі мости із за їх мягкости називають „шовковими"... На Верховині їздять здебільшого на деревляних возах, запряжених парою слабих воленят; в зимі на санях, санки на горах деколи і в літі уживаються, напр., за спуску дерева. На полонинах в дальшу віддаль їздять на конях. З Гукливого і Волівця іноді їздять цілими валками... На Верховині уживають деревляних сідел, а поводів — з крученого деревяного луба". ...Слід ще згадати стежки, по котрим не можна було їздити возом. Гуцули їх поділяють на „плаїчки", по яким може проходити тільки піша людина, „плай" — можна пробратися конем. Дорога у них — коли можна проїхати возом.

Закон 1890 р. поділяє всі сухопутні дороги на шість груп — державні, жупні й інші, — та вказує, які хто удержує. Крім того він торкається й права побирання дорогового мита. „Митне право — каже § 81 закону — може здійснюватися чи заводитися тільки на публичних дорогах, містках і перевозах, що служать публичному вжитку, а ще — за вжиток вибрукувати — по

*) Я. Головацький, там таки, ст. 26.

містах і селах. Це право мав надавати міністр торгу, а що до міст і сіл, то ще в порозумінні з міністром внутр. справ". Згідно з § 92 уряд мав перевірити старі митні права крім поборів за вибрукування і за умов, які вказані королівським привілеєм чи дозволяючим документом, та також способом, який встановляв цей закон". Раз уділене управненим особам, містам і селам, воно не могло буть перенесене на приватні особи, за винятком, коли воно не привязане до особи, і то з дозволом міністра торгу. Перечисливши (у § 21) тих, кого звільнялося від мита, в § 162 говориться, що „цим законом касуються всі ті приписи державних законів, які розходяться з приписами цього закону". Як бачимо, цей закон респектує права до побирання мита, набуті старшими легальними способами, що передано у спадщину від февдальної доби; хоче тільки уодностайнити зміст цих прав. Все ж побирання мита в українських областях провадилося місцями і за умовин та способом, що не відповідали приписам цього закону. А загалом митні побори були для біднішої людності дошкульним тягарем. „Також подорожнє та мостове (мита) треба б зменшити, зокрема в Підгорянах, де за віз побирано 29 кр., таке ж високе мито було в Мукачеві, — все те тепер в руках жидівських" — говорив посол Недацей на конференції під головуванням єп. Фірцака 3. II. 1897 р. Додамо: митне право належало латифундістам, а було тільки в підаренді у жидів. Ще й до 1904 р. на містках у Пасіці та Гаті Мукачевсько-Чінядьовської латіфундії Шенборнів були митниці, на яких побиралося мито; — переговорювано тоді про їх замкнення.

Підчас т. зв. гірської акції, на початках звязаної з іменем Е. Егана, в тяжких роках організується з публичних фондів ремонт мурованок, даючи так. чин. бідуючому селянству деякий заробіток. Р. 1903 такі роботи проваджено в усіх комітатах краю, починаючи від Мармарощини і аж до Шарищини включно, але витрачено небагато, бо 147 тис. кор. В 1908 році дбаючи про працю безробітним, поправляли дороги в Ужанщині, Бережщині та Мармарощині, на що було призначено 10 тис. кор.; цікаво, що при тім робітники харчувалися за рахунок міністерства хліборобства (на що витрачено 4.300 к), й знаряддя праці теж куповало міністерство (на 6.500 к.).

Що до залізниць, то вони зявляються в Угорщині з р. 1846, коли то збудували 35 км. Ще 1850 року у всій Угорщині було їх тільки 222 км., 1860 р. — 1616 км. Маґістраль з Богуміна (Одерберга) на Кошиці (426 км.) віддавали до публичного вжитку так: 1. II. 1869 Богумін—Тешин — 31 км., 8. I. 1871 р. Тешин—Сіллейн (Сольна) — 70 км., 8. XII. 1871 від Сольної до Попраду Вел. — 138 км., 12. XII. 1871 від Попраду до Іглау — 26 км., 18. III. 1872 з Іглау до Абос — 68 км., 1. IX. 1870 Абос—Кошиці — 16 км.; з Абос проведено туди вітку на Пряшів 1. IX. 1870 р. — 17 км., чим злучено Кошиці з Пряшевом (33 км.). З Пряшева вона розгалужується. На Орлов — 54 км. відкрито комунікацію 1. V. 1873,

а з Орлова до границі, 55 км., 18. VIII. 1876; того ж дня відкрито й лінію Тарнів—Орлов — 145 км. Залізницю з Пряшова на Бардіїв віддано до публичного вжитку 11. XII. (за книгою Bartfa szab. kir. varos... 1901, ніби 3. XII) 1893 р. Лінію з Мішкольця до Кошиць, 89 км., — відкрито 14. VIII. 1860 р., від Серенча на Шатор Уйгель (Слов. Нове мєсто), довжиною 45 км., — 26. X. 1871; від Шат. Уйгель до Легіні-Міхайляни, 16 км., — 7. I. 1872; від Шат. Уйгель до Чопу, 41 км., — 25. VIII. 1872 р. Цікаво, що вітка з Легіні-Міхайляни на Гуменне, 65 км., відкрита 25. XII. 1871, тобто навіть раніш, ніж магістральний відтинок між Кошицями, Лег.-Міхайляни і Шат. Уйгель. А вже 12. VI. 1873 р. відкрито й залізницю від Гуменного до Лупківського тунелю, 54 км.; 30. V. 1874 відкрито рух й через тунель (1.5 км), до якого була доведена залізниця від Перемишля ще у 1872 р. В напрямі і темпі залізничого (та й шосового*) будівництва 70-х років найвиразніше виступають впливи стратегічних міркувань. Аж по сполученню з Перемишлем були Легіні-Міхайляни звязані залізницею з Кошицями, 47 км., відданою до вжитку 22. X. 1873. Так Богумінсько-Кошицька магістраля протягнулася до Чопу, до якого вже готова була вітка на Ужгород, 21 км. (чи 23,4), відкрита теж 25. VIII. 1872 р. тоб то тоїж дати, як і відтинок з Шатор—Уйгелю до Чопу. За два місяці, 24. X. 1872 р., відкрито відтинок, що продовжує магістралю з Чопу (через Батьово) до Кіралігази (Королево над Тисою), довгий 85 км. З Батьова на Мукачів вітку, 25 км., відкрито 4. XII. 1872 р. Як пише Легоцький, її почали будувати 1870 р. з під Мукачівського замку. Лінію з Мукачева на Бескід, 69 км., відкрито 5. IV. 1887 р.; цікаво, що в той же день, 5. IV. 1887 р., було відкрито й лінію Стрий—Бескід, 79 км., — значить фактично Мукачево—Стрийську транскарпатську залізницю. На Чоп з Кіс-Варда, 28 км., відкрито рух 4. II. 1873 р. На Каралігазу проведено залізницю з Дебреціна, 151 км.; на Мармарош—Сиґіт — від Серенчова, 244 км. З М. Сиґоту до Буштина, 32 км., відкрито залізничий рух 19. XI. 1872; про день зєднання Буштина з Кіралігазою ми не знайшли відомостей. З Мармар. Сиґота на копальні соли до Ронашку відкрито вітку, 22 км., від 1. I. 1883, до Шуґатаґу, 17 км., 1. IX. 1883, через Шокамара до Солотвини (4.5 км) 15. VIII. 1883. Найтяжчими для проведення були залізничі лінії з Ужгорода на Ужок і з М. Сиґота на Ясінь. Є вістка, що 1. I. 1882 р. відкрито залізничу вітку з Ужгорода на Флюдер (Зуґо) — 2 км. Рівно ж 8. VII. 1891 р. відкрито лінію, 16 км., з М. Сиґіта—Клеін Кіс—Бичків Слатіно; за іншими даними того дня відкрито лінію М. Сиґот —Малий Бичків на протязі 22 км.; мабуть мова про той самий напрям, здається, побічної солекопальної лінії, але по ріжному записуваний. Про виставлення ж залізниці між М. Сиґотом і Ясінью

*) 1871 р. міністерство війни захотіло мати деякі стратеґічні дороги. ...в напрямі Мукачев—Стрий, Мукачев—Сигіт—Борша—Кірлібаба« і т. д. — пише Т. Легоцький у своїй Beregvarmegye monographiája, II т., 1881.

та пограниччам, з залізничим сполученням від Станиславова до Воронєнки, опубліковано закон щойно 31. липня 1892 р.: XVI*); тогож року в Ужгороді закінчено через р. Уг залізно-дорожний міст замість деревяного, що існував від 1872 року. Що до лінії Ужгород—Ужок, то до 1894 р. вже була в руху нормальна залізнича колія між Ужгородом і Вел. Березним, на 1. X. 1904 р. відкрили й особовий рух, в 1904 р. її продовжувано до Ужоку; а проведення лінії через Ужоцький присліп (сполучивши її з лінією Сянки—Львів) закінчено 15. X. 1905 і тодіж відкрито. В році 1912 переведено колію з Ужгорода до Ваян (27 км.), продовжену після війни до Бановців (ще 19 км.), — чим долину р. Ужа злучено з долиною р. Лаборця. В часі війни працею російських воєнно-полонених поставлено вузькоторівку до Анталовець (35 км). З М. Сиґоту продовжено магістралю (на підст. закону 1892 р.) і відкрито до публичного вжитку: до Вель Бичкова 12 км. 15. XII. 1894 р., з В. Бичкова до Рахова (33 км.) 15. XII. 1894., з Рахова до Ясіні (27 км.) 21. XII. 1894, з Ясіня до границі (Зиміру), 15 км., 15. VIII. 1895 р.; того ж дня відкрито рух від границі до Воронєнки (1.4 км), а зі Станиславова до Воронєнки (94 км) ще 20. XI. 1894 року**).

За будування шляхів сполучення місцева людність достарчила тільки частину робочої сили. На конференції 3. II. 1897 р. під предсідництвом еп. Фірцака, — про що вже говорено раніш, — посол парляменту Терек Йосефс між іншим сказав: „Треба би щось зарадити робітничим відносинам, які там страшно лихі. Приміром, при будові залізниць з Ужгороду до Ужоку було всіх робітників разом 1,400.000 ос. З того угор. Русинів було 200 тис., решту ж становили або Італійці або Галичани". Не можемо перевірити, наскільки ці дані відповідають дійсності. Підчас праці в напрямку на Ужок 1904 р. відбувся страйк верховинських залізничих робітників, головним чином ізза великої дорожнечі продуктів першої життєвої потреби.

Так само тільки частина обслуги залізниць належала Українцям. По перепису 1910 р. (том IV) на залізницях постійно працювало „русинів" в комітатах:

	Мужч.	Жін.	При них жило:
Мармарощина	319	3	800 душ
Бережщина	292	2	704 „
Угочанщина	72	2	167 „
Ужанщина	78	1	164 „
Шарищина	26	—	118 „

*) Підчас обговорення в угорськім парляменті проєкту будови залізниці Сигот—Станиславів, міністр скарбу сказав, що ця залізниця будується переважно зі стратеґічних міркувань (Дѣло, 1892, м. 129).

**) Statistische Nachrichten über die Eisenbahnen der österreich.-ungarischen Monarchie für das Betribsjahr. 1893. Stat D-t Eisenbahn. Minist. i Wien, 1897, S. 27 u ff.; Öster. Eisenbahnstatistik f. d. J, 1913, I. Th. Wien. 1915, S. 473. A mag. korona orszàg. vasutjai 1894—1896, Bdp. 1899, S. 20.

Певно, що поруч з постійними були на залізницях і тимчасові заробітки місцевої людности. Всеж можна сказати, що заробітки на залізницях не нагородили тої втрати, яку зазнала українська людність на тім, що їй залізниці відібрали перевіз соли сухопуттям по фактурах і водою на плотах (цікаво, що, як то твердить Швікер*), достава соли по залізниці обходилися дешевше, ніж на плотах!) та й іншого перевозу товарів чи збіжжя на волах, як рівно ж і деяких сортиментів дерева. До появи залізниць був досить розвинений воловий транспорт. В Мармарощині довозом збіжжя на волах, як свідчить сучасник, Бідерман, з 1862 р. щороку займалося багато фурщиків і терхарів; сам ерар на прохарчування своїх урядовців і робітників потрібував річно яких 130.000 мір, а поза тим приватні закупи збіжжя пересічно пів міліона мір, бо в сам комітат міг покрити тільки соту часть того запотребовання. На другім, західнім кінці краю, в Шарищині (околиці Бардійова і Сабінова) та Спіщині (ок. Альтердорфер), як свідчить тойже автор, серед пословачених Русинів був так розвинений воловий перевіз, що вони переїздили аж через границю тодішньої Росії. Возили туди (напр. до Варшави) вина, деревляні вироби, мінеральну воду, льняні тканини, кольоніяльні товари, а вертаючи назад, перевозили перш усього збіжжя з Галичини. Все те залізниці перебрали на себе, викликаючи незадоволення перевозчиків і сплавщиків*).

(К. б.)

О. Мицюк.

Яєчні збутові контракти*)

На основі спільного зарядження Міністерства Торговлі та Промислу і Міністерство Рільництва і Р. Р. в 1940 р. лише той купець буде мати на далі право займатися експортом і дістане контиґентові приділи, що бодай 60% своєї скількости висланих за границю в 1939 році яєць побере від продуцентів впрост на підставі зложених з рільничою орґанізацією контрактів про доставу. Тим способом мусять приватні купці навіть самі ініціювати оснований рільничих орґанізацій там, де їх нема, щоби вони занялися збіркою яєць по селах. Не всім це вдасться. Отже частина яєць, яку зберуть рільничі орґанізації, відпаде напевно від жидівських скупщиків, їх число зменшиться. Рільничі орґанізації, основані хочби приватними купцями експортерами, втягнуться в ту роботу збірки яєць; повітові орґанізації за рік будуть знати, скільки вони можуть зібрати в своїм районі товару. Тоді район, який має 80—90 скринь тижнево, правдоподібно отворить свій власний маґазин і в той спосіб виелімінується приватного купця, заступаючи його маґазином рільничої орґанізації. Можливо, що такими міркуваннями кер-

---

*) Schwicker J. H. Statistik d. König. Ungarn. Bdp. 1877.

*) З реферату на колеґії ревізорів РСУК.

мувалися ті, що ініціювали видачу повищого розпорядку, незалежно від загального бажання ввести в польську практику систему збутових контрактів, відому в Данії та ще в деяких державах.

Союз рільничих орґанізацій видав взірець контракту, який передбачує, що експортер мусить платити продуцентові ціну, усталену Професійним Союзом експортерів яєць і Рільничою Палатою, зглядно до того покликаною комісією. Експортер мусить виплачувати рільничій орґанізації відповідну провізію титулом адміністраційних коштів; вона має бути не вища як 3 ґр. від 1 кґ. для даної орґанізації. Експортер мусить понадто платити окрім тих 3 ґр. оплати, які малиби прийти виключно через рільничу орґанізацію доставцям товарів, себто господарям на селі.

Українська кооперація мусіла взяти дуже активну участь в списанню контрактів, передусім там, де нема наших експортових маґазинів, щоби і наша рільнича орґанізація, а з нею і кооперація мала вплив на збут цього продукту на наших землях та не втратила права самостійно експортувати.

Центросоюз перевів умову з „Сільським Господарем", на основі якої тою справою має занятися в першу чергу наша рільнича орґанізація. Тоді тільки, колиби це не було можливо, справу контрактів поведуть самі кооперативи, бо відносне зарядження наділює правом контрактування не лише рільничі орґанізації, але також „spółdzielnie (кооперативи)". Центросоюз, спеціяльно домагався, щоби в розпорядженню було бодай в скобці сказано „кооперативи", бо деякі польські круги уважають, що що іншого є „spółdzielnia", а що іншого „кооператива". Контракти на основі зарядження роблять в першу чергу рільничі орґанізації, а лише виїмково кооперативи і тому ми зробили з „Сільським Господарем" умову, що контракти переводять секції господинь „Сільського Господаря" з поодинокими одиницями, господарями на селі. Секція робить один збірний контракт в імени своїх зорґанізованих доставців з кооперативою на селі, а сільська кооператива робить контракт з повітовим Союзом експортером, зглядно експортером приватним купцем.

Техніка цих контрактів натрапляє на великі труднощі, бо повстає велика канцелярщина. Треба евіденції, кілько дана орґанізація чи кооператива виплатила доставцям за товар. Мусить бути евіденція, скільки яєць господині в році доставили і яку ціну пересічно плачено, щоби ціна не була вища, як пересічна ціна усталена для цілої Польщі, зглядно для терену нашої Рільничої Палати. Коли господиня приносить до кооперативи яйця на підставі заключеного контракту секцією господинь, то треба записати їх скількість, вагу, ціну купна і зазначити при тім чи вони чисті, чи брудні. Тому тут виринає сумнів, чи наші крамарі дадуть собі раду з тою канцелярщиною.

Зібрання контрагентів і списання контрактів перебирає на себе „Сільський Господар" зі своїми секціями господинь, які в більшості ту роботу вже виконують.

Централсоюз з „Сільським Господарем" устійнили, що кооператива виплачує 3 ґроші у формі премії, як зворот для продуцентів. Кооператива робить контракт з повітовим осередком, який понад усталену ціну платить 5 ґрошів від 1 кґ. кооперативі, себто кооператива має для себе лише 2 ґроші. 3 ґроші дістає рільнича орґанізація, яка ділить їх на 3 частини: 1/3 дістає селянин, 1/3 Філія „Сільського Господаря" (секція господинь), а 1/3 переходить до централі „Сільського Господаря". Це знова дасть багато клопоту з розчисленням. Але це є malum necessarium і ми мусимо приноровитися до приписів і вимог закона згл. дотичного розпорядку.

Ці контракти ми вже почали заключувати і здається, що до кінця року їх переведемо, хоч львівське рільниче товариство заключило вже з фірмою Бішель контракт на доставу всіх зібраних яєць там де ця фірма працює. Маємо враження, що інші фірми радо заключатимуть з нашою кооперацією контракти спеціяльно там, де ані фірма Бішель, ані ми, як експортер не працюємо.

І. Мартюк.

З ІСТОРІЇ КООПЕРАЦІЇ

Кооперативні програми Германа Шульце і Фердинанда Ляссаля*)

I.

Кооперативні програми Германа Шульце з Деліч і Фердинанда Ляссаля займали у 60-х роках мин. віку уми поступових кругів Німеччини. Від того часу пройшло много десяток літ. Мимо того справи, про які розходилося, і досі не є чисто теоретичними питаннями, а й господарсько-політичними. Слушно суперечка між Шульце й Ляссалем займає важне місце в історії кооперації Німеччини, як і історії суспільної думки взагалі .Окрему вагу має притім питання про відношення між державою й кооперацією.

Коли зачався спір між Ляссалем і Шульце, у Німеччині саме відбувався парадний в'їзд новочасного капіталізму. Скорим темпом хліборобство утрачало своє попереднє домінуюче значіння у господарстві країни. Капіталістичний промисл здобував позицію за позицією. Разом з тим збільшувалося рік за роком населення міст коштом сільського. Соціяльний і господарський переворот

---

*) Стаття співробітника шведської кооперації п. П. Ольберґа написана спеціяльно для нашого журналу. — **Редакція.**

був прямо революційний. Велике підприємство витискало дрібні. Ремісникові треба було зводити тяжку боротьбу з машиновим промислом. По найбільшій части він програвав цей бій у користь могутнього, сильного капіталом противника. Бо його господарська основа, його конкуренційна здібність була невелика у порівнанні з анальоґічними засобами великого заведення. Розпучливими ходами намагалися ремісники утримати своє існування, щоби рятувати свої дрібні варстати перед наскоком великого підприємства.

Незвичайно погіршилося положення челядників. Щораз менші були вигляди стати колись самостійним майстром. Також безвиглядне було положення й фабричного робітника. Безнадійно довгий день праці (12 годин і більше того), та надмірно скупі платні це була доля промислового робітника. Треба пригадати, що ніякого соціяльного законодавства ще тоді не було.

Так, у висліді повищого господарського розвитку, повстало нове соціяльне питання. Коли ходить про ремісника, то це було питання браку капіталу, новітніх технічних уладжень та кваліфікованого керівництва. Для фабричного робітника соціяльним питанням було — поправити умовини праці й прожиття. Між думками, що їх пропаґовано в початку другої половини минулого століття, програми Г. Шульце і Ф. Ляссаля заняли особливо важні місця. Зацікавлення, що вони викликали, стояло тісно у звязку з політичними течіями, які заступали Ляссаль з одного боку, Шульце з другого.

Г. Шульце, син судді з малого міста Деліч, сам суддя і парляментарист, був один з найвидніших членів міщанської поступової партії. По своїй політичній ментальности був дуже поміркований, склонний до компромісів. Ляссаль же стояв на ґрунті Марксового „Комуністичного маніфесту" з 1874 року і був діяльний як соціялістичний публіцист і першої ранґи пропаґандист. Шульце-Деліч був репрезентантом дрібноміщанства, саме ремісництва, Ляссаль заступав інтереси робітників. Його життєвим ділом та завданням було оснування самостійної робітничої партії, з метою визволення робітників зпід буржуазної ідеольоґії. Таку партію передбачувала м. і. також його кооп. програма.

Кооперативні думки Шульце-Деліча виходять з таких засновин: у боротьбі з капіталістичним великим підприємством ремісник відчуває недостачу капіталу. Робітник терпить тим, що його як споживача використовує торгівець. Він, через випадкові умовини терпить від кризи, недуги тощо. Але через гуртування у спілки, по думці засади „всі за кожного, а кожний за всіх" можна згори паралізувати наслідки таких припадків.

Ріжні роди кооператив ділить Шульце на дві головні ґрупи: п е р ш а має завдання створити передумови для успішної зарібкової праці: добути готівку, кредит, засоби для домашнього господарства. До тієї ґрупи належать: позичкові товариства і народні банки, що постачають кредитові і грошеві засоби; сирівцеві това-

риства для рільного закупу сирівців, приладів і машин; споживчі спілки для набування засобів поживи і взагалі особистої потреби, при вигодах гуртового закупна; каси хорих і спілки для охорони здоровля, для дешевого закупування медикаментів та орґанізації лікарської помочі.

До другої ґрупи належать: маґазинові спілки для спільного збуту продуктів праці своїх членів, спілки для спільної продукційної праці в усіх її стадіях. Цю останню форму, властиву продукційну кооперативу, Шульце називає найвищою формою кооперативного руху, короною цілої будівлі.

Програму Шульце характеризувала особливо маркантно засада самодопомоги. На його погляд засаду цю муситься переводити строго в життя на цілій лінії. З цілою ясністю і гостротою Шульце виступив проти Ляссалівської думки про поміч держави. Як приклонник менчестерської ліберальної економічної школи Шульце-Деліч відкидав усяке вмішування держави у приватну ініціятиву. Основування кооператив і взагалі розвязування соціяльного питання він уважав за чисто господарську справу, що не має ніякого відношення до політичних установ держави. Треба вказати на те, що в тому часі ліберальна партія поступовців вела боротьбу з реакційною пруською державою. Ця обставина робила державу для лібералів особливо нелюбою.

Шульце-Деліч в ніякому разі не бажав нарушувати засад приватно-власницького суспільного устрою. Своєю кооп. програмою змагав до заведення соціяльного мира у рямцях ладу приватної власности*). Для нього були кооперативи одночасно засобом і метою соціяльної акції. Через асоціяції хотів він ремісникам, яких інтереси заступав, облегчити конкуренційну боротьбу з капіталістичним великим промислом і дати їм змогу стати малими капіталістами. Оборона інтересів робітників лежала поза рямцями його діяльности. Щойно згодом, як робітництво почало самостійно політично орґанізуватися, Шульце підступив і до нього зі своєю програмою. Малював їх вигляди на повну соціяльну еманципацію через кооперативи. Але тих обіцянок не міг додержати ані в господарській, ані в політичній ділянці.

II.

Ляссаль виголосив свою кооперативну програму в „Отвертому письмі до центр. комітету для скликання заг. німецького робітничого конґресу" (1863 рік). Замітне те, що Ляссаль сподівався від того письма такого самого ефекту, як мали славні тези Лютра, які він прибив дня 31. жовтня 1517 року на замковій церкві у Віттенберґу.

---

*) В німецькому ориґіналі статті стоїть „приватно-капіталістичного ладу". Ми заступили цей термін правильнішим „ладу прив. власности", бо інакше читач не зрозумів би дальшого тексту, де кажеться, що через кооп.-ви Шульце бажав допомогти ремісникам у боротьбі з... капіталістичним промислом. Подібною неточністю в термінольоґії грішить багато авторів. — **Редакція.**

Відмінно як Шульце, який дивився на соціяльне питання з чисто господарського боку, Ляссаль заявляв, що це питання звязане з політичним розвитком краю. Тому відразу закликає робітників брати участь у політичному русі. Як речник інтересів робітників Ляссаль проводить лінію поділу між інтересами робітничої кляси і міщанства. З незвичайною гостротою, але здебільша мало переконуюче, намагався Ляссаль опрокинути кооп. програму Шульце-Деліча. Ремісникові, казав він, через асоціяції не поможеться тому, бо малі варстати в наслідок конкуренції новітніх великих підприємств, засуджені на загибіль. Але й робітникам не зможуть дати ніяких матеріяльних користей кооперативи, зокрема споживчі. Чому? Бо на капіталістичному суспільстві ваготіє „залізний закон платні", що пересічна платня робітника завжди держиться на низькому рівні, потрібному для того, щоби він міг животіти і плодити діти". При таких умовинах робітники те, що заощадилиб як споживачі, втратилиб як продуценти. Це мусілоб наступити на думку Ляссаля, якщо б тільки споживчі кооперативи найшли більше поширення. Одиноким успішним засобом для розвязання суспільного питання булоби — звільнити робітників від діяння жорстокого „залізного закону платні". Іншими словами, робітник повинен стати своїм власним працедавцем. Цю велику соціяльну реформу може перевести тільки одна виробнича кооператива.

Зовсім так само, як кооперативи Шульце-Деліча, мали би Лясалівські спілки спиратися на добровільности. Ляссаль підчеркував виразно, що змагає до індивідуальної добровільної асоціяції, такої, як є у Рочделі і в Парижі.

Як ми вже натякнули, Ляссаль підчеркував допомогу держави у здійснюванні своєї програми. Держава повинна доставити капіталу або кредиту потрібного для урухомлення продукційних кооператив.

Ляссаль не хотів ані хвилинки сумніватися в тім, що держава підійме потрібну інтервенцію. Бо завданням держави є: „улегшити великий культурний поступ людства і бути в тім посередником. Це її завдання; для цього вона існує, завжди для цього мусіла служити і служила". Очевидно, тільки демократична держава входить у рахубу при творенні соціяльного діла. І Ляссаль ставить демократизацію держави в осередок своєї програми через заведення загального і безпосереднього виборчого права.

Проти програми Ляссаля можна видвигнути дуже поважні заміти. Він вважає причиною всього страждання робітничої кляси „залізний" закон платні. Тут була найбільша хиба його економічної програми. Такий закон не існував ані за доби Ляссаля ані взагалі. Розвиток новочасного капіталізму і новітніх суспільних рухів, як рівнож економічна наука, опрокинула в цілій основі теорію „залізного закона". Не входячи ближче у подробиці тої інтересної теми, завважимо лише, що про положення робітника в нинішньому ладі тільки частино рішає висота його зарібної платні. У формуванні умов життя робітників грають ролю ріжні інші чинники.

Засада повного продукту праці для робітника ніколи не була здійснена і не є до здійснення у капіталістичному суспільстві. Отже засада ця не могла входити в рахунок як засіб поправи положення робітників.

Лясалеві проєкти асоціяцій мають разячі суперечности. Їх викрив свого часу найліпше Ед. Бернштайн у повному виданні писань Ляссаля. У переконливий спосіб він виказав, як у Ляссалевій програмі ціль і засіб стояли проти себе. Один приклад з многих: метою Ляссаля є продукція зорґанізована суспільно, але засобом — добровільна індивідуальна асоціяція. З одного боку асоціяції зовсім незалежні від держави. Але з другого держава має право затверджувати статути і контролювати господарку, для охорони її інтересів як кредитодавця. Але тим способом кооперативи билисяб державними або залежними установами.

Так само не дав Ляссаль вдовільної розвязки фінансового питання. Звідки має держава узяти кольосальні гроші для того, щоби вкрити цілу країну продукційними спілками? Як вирішити справу ризика, коли кооперативи мають підлягати законові конкуренції на рівні з приватними підприємствами? Усі ці питання ставив колись, і слушно, Шульце, а у відповіді Ляссаля вони отверті.

Зовсім злудні були пляни Ляссаля щодо можливости скорої демократизації держави. Ляссаль перецінював зрілість робітництва. Саме повільний розвиток заснованого ним Заг. Союзу Робітників був ярким доказом, як то було тяжко зорґанізувати масовий рух для Ляссалевих ідей.

Погляд Ляссаля про культурну і соціяльну місію держави був неоправданий. Як палкий заступник геґелівської науки про державу, Ляссаль занадто ідеалізував суть новітньої держави. Беручи реально, в добі Ляссаля існувала не ідеальна, абстрактна держава, що присвічувала йому, а держава Бісмарка, котру годі було би зєднати для соціяльних реформ великого стилю.

Можна поспитати: як міг Ляссаль пропаґувати утопійну кооперативну програму? Поясненням того моглоби бути те, що великий публіцист і народній трибун був цілковито опанований політичною метою. З цього становища він вважав своєю історичною місією створеня великого робітничого руху і тому завданню підпорядкував плян асоціяцій (спілок). Це був би швидше соціяльний експеримент, як передумана економічна програма. Він хотів просто переліцитувати Шульце-Деліча радикальною програмою, щоби робітничу масу зискати для себе; господарські відносини іґнорував. Тому успіху його пляни не діждалися.

Павло Ольберґ.

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТУ

„Рочдельський інститут"

Кооп. школа Американського Кооперативного Союзу.

В той час, коли українському населенню ідеї й вигоди кооперативних орґанізацій в більшій мірі широко відомі, американський загал мало ознайомлений з кооперацією, особливо ж споживчою. Занадто великий вплив має тут добре розвинута капіталістична система, яка вміло керує бажаннями і вимогами споживача, стараючись тримати в своїх руках економічне життя країни, щоб мати з того найбільші зиски. Це легко вдавалося в часі економічного добробуту, але в часи депресії, коли міліони населення в наслідок безробіття перебувають в нужденних економічних умовах, все більше виникає потреба в захисті робітничих інтересів, щоб більш доцільно і справедливо розподіляти великі багацтва країни. Уряд країни, політичні і фахові робітничі орґанізації стараються скерувати на більш доцільний справедливий шлях народнє господарство Сполучених Держав Америки. Поки що придається мало значіння можливости кориґувати економічну систему шляхами кооперації, але як каже др. Джемс П. Ворбас (J. P. Warbasse) — ідеольог американської кооперації: „Поширення демократії на економічному ґрунті посувається поволі, але ця сама повільність запевнює цьому рухові сталість".

Якраз оця повільність, але разом солідність і сталість є характерна для американської кооперації. Вона не видна покищо широкому загалові, незначна порівнюючи з міліоновими оборотами народнього господарства Сполучених Держав Америки, але велика в порівнанні з оборотами кооператив у світі. Стало помічається розвиток ріжного рода кооператив, також збільшується кількість населення, що цікавиться кооперативними думками.

Поширенню коопер. ідей американські кооператори придають велике значіння. Кожда кооператива відкладає на це значні суми. Напр. одна Нюйорська кооператива призначила на цю ціль 50% зі своїх $ 18.000 чистого прибутку. Для поширенння кооперативних ідей видають численні летючки, брошури, книжки, газети, журнали. Улаштовують лекції, дискусії, промови по радіо, короткотермінові курси в ріжних стейтах. В наслідок цього нині багато гуртів по всій країні хотіли б започаткувати якусь кооперативу. Часто в таких випадках відчувається брак людей, розуміючих засади і економічні вигоди кооперації.

Ідучи на зустріч цим вимогам американська споживчо- кооперативна централя, що існує тут від 1916 р. — „К о о п е р а т и в н а Л і ґ а" — заснувала в 1934 р. школу — п. н. Rochdale Institut, — щоб вишколювати людей для кооперативної праці. Курс навчання триває 5 місяців, 3 місяці теоретичної науки і 2 місяці практики в ріжного рода кооперативах. Частину шкільної

оплати платять студенти, більшу частину видатків покривають кооперативи. Для вступу потрібна середня освіта, але бажана висока. Школа провадиться в такий спосіб, що студент не дістає готових відомостей шляхом лєкцій, але шляхом дискусій, вказуванням джерел, підкреслюванням думок того чи иншого автора заохочується студента самостійно зацікавлюватись і поглиблювати знання в тій чи иншій галузі. Помітні позитивні наслідки такого навчання, тому що студенти привчаються самостійно думати, а головне знаходити дослідчим шляхом відповіді на виникаючі питання і ситуації, які можуть трапитится в майбутній кооперативній праці. Успіхи в навчанні завдячують у великій мірі високій кваліфікації професорів, які відомі в американських наукових колах як добрі педаґоґи а також люди високої наукової якости. Шляхами наукових дослідів і спостережень вони прийшли до переконання про корисність кооперативних ідей, а свої думки передають на лєкціях початкуючим ідеолоґам кооперації. Це спричинює контакт з учнем, улегшує розуміння кооперативних ідей та високо підносить цікавість і вартість викладів. Відноситься це і до теорії кооперації та її історії, фільософії кооп. ідей чи економії кооперації, коопер. права чи науки про купівлю і продавання. Характерне також для цієї школи як і взагалі для американської освіти те, що головна увага звернута на те, щоби належно приготовити студента до практичної самостійної діяльности. Велику увагу звернено на такі предмети, як техніка промовляння (public speaking), техніка провадження мітинґу (зборів), способи заснування кооперативи. Праця, завдання і права керуючого кооперативами. Кооперація в життю: кооперативи для постачання угноєння, насіння, елєктрики, телефону, кредитові спілки і т. ин. Лєкції такого чисто практичного характеру викладають люди, які заняті в практичній кооперативній діяльности, напр. директор Сільськ. Господ. Федерації, директор будівельної кооперації, директор Коопер. Ліґи, секретар Унії Кредитових Спілок і инші.

Також майже від перших тижнів навчання студентам дається можливість на ділі приглянутись і пізнати діяльність ріжних кооператив. Екскурсії до кооп. орґаніацій — це є головна складова частина навчання. Притім екскурсії полягають не лише в тому, що студенти прийдуть до кооперативи, розглянуть все і підуть собі. Звичайно кожда орґанізація має якісь свої проблєми, пляни. Знайомлючи студентів зі своїми кооперативами, вони діляться своїми проблємами і можливостями. Шляхом дискусій намічають той чи инший можливий в даних умовах напрямок праці. Находяться студенти, що більше поінформовані і цікавляться даною можливою працею; виникає контакт і примінення студента для практичної праці.

Ясно, що таких позитивних наслідків навчання не можна віднести виключно на рахунок доброї педаґоґічної організації. Багато залежить від інтеліґенції і культурого рівня слухачів. При

вступі до школи студент має написати коротко, чому він цікавиться кооперацією і хоче студіювати її. Мудро скомбінована низка питань дає можливість пізнати характер студента, його погляди, загальний розвиток. Як видно з журналу „Rochdale Cooperator", що видають і редаґують студенти інституту, всілякі люде вчаться в ньому, щоби дістати кооперативну освіту. І священик пресбитеріянської, тут найбільше рухливої церкви, пізнавши дійсну причину потреб і страждань людства, хоче широко простудіювати в теорії і практиці ідеї кооперації, щоби бути на висоті свого завдання і в належний та правдивий спосіб подавати руку помочі потребуючому людству. І вчителька початкової школи, що найшла в ідеях кооперації зміст життя, найбільше для неї підходячий. І правник — Китаєць, що хоче простудіювати кооперацію, щоби поширити її в своїй країні. І хлопець з Канади, який за тисячу миль приїхав сюди студіювати, бо в Канаді такої школи не має. Є і такі, що студіюють і розглядаються, що є позитивного в кооперації та чи варто посвятити свою енерґію і працю для служби її.

Школа всіх задовольняє. Помічається товариський духовий звязок між студенством і професурою. Цей контакт не послаблюється і по закінченню школи. Потім студенти, що кінчили кооперативний Інститут, працюють по всіх стейтах Америки від Атлянтичного до Тихого океану. Кооперативний інститут не тільки помагає їм в знайденню праці, а широко помагає їм всякими порадами і звязками.

І мене українську кооператорку доля привела до цього інституту. Маю нагоду ближче пізнати американське економічне життя, шляхи і способи примінення кооперації в цих умовах та й про нашу українську кооперацію дещо розказати. Широкий світ, числені ряди кооператорів, а кооперативні ідеї і прінціпи всюди одні.

Ню-Йорк, 1. квітня 1939. р.

Софія Подолянка.

Реґулювання відносин праці в анґлійській кооперації*)

Загальна політика британського кооперативного руху що до реґулювання відносин праці полягає на тім, щоби мати „добрі" відносини в цій ділянці. В практиці це виявляється в тім, що у тих ділянках, де є всилі признані цілодержавні договори платні і праці, кооперативи трактують ці договори як мінімальні вимоги. Вони виявили готовість ввійти з дотичними професійними союзами працівників у порозуміння що до ліпших умовин. В поодиноких галузях, а передовсім у торговельних, де збірні умови не установили

*) Зі статті Г. Твіґґ-а у Internationale Genoss Rundschau 1938. III.

загальних умов праці, кооперативи позаключували з професійними союзами збірні умови, з якими можуть видержати порівнання тільки немногі з договорів, що існують між професійними союзами і приватними працедавцями. На загал умовини праці і винагороди в кооперації є значно корисніші, як у незорґанізованих приватних підприємствах. Соціяльне змагання кооператив на цьому полі скріпилося наслідком цілком природних симпатій кооперативних провідників, які у значній частині рекрутуються з професійних діячів і діячок, а також під впливом акції широко розповсюдженої професійної орґанізації внутрі кооперативного руху. Орґанізовані працівники впливають також в цьому сенсі при виборах завідуючих орґанів.

Внаслідок того у керівних кругах наших кооператив є поширена думка, може бути до деякої міри навіть оправдана, що існуючі тепер в кооперативах умовини платні і праці можуть ослаблювати конкуренційну здібність кооператив та що може прийдеться реґулювати цю ріжницю якоюсь законодатною дорогою. При нових вимогах що до платень таке наставлення веде до спротиву, якщо таких вимог не ставиться одночасно також до приватних працедавців. Доходить до гострих зударів між заступствами кооператив і професійних орґанізацій, але мимо того страйки і льокавти траплялися у анґлійськім кооп. русі в останніх часах дуже рідко. Апарат розємства спорів, що про нього буде далі мова, працює з великим успіхом.

Кооперативний працівник, як загально признають, займає у нас упривілеєне становище. По перше його місце праці у великій мірі забезпечене, що тут має немале значіння. Далі понад 80% кооп. працівників тепер забезпечені пенсійними фондами (зі складок). Відхід на емеритуру має місце у віці 65 літ. Ця форма забезпечення в останніх часах поступає вперед.

Заробітня платня.

Справи винагороди унормовані одностайно для всіх кооператив. А саме перед 20-ти роками поділено цілу державу на девять ґеоґрафічних секцій, а кожну секцію на округи. Для кожної округи існує комісія платень і часу праці, зложена з заступників кооператив і кооп. союза. У 1938 році було заступлених у тих комісіях 712 кооператив (193.000 працівників), а 374 менших кооператив з 27.000 працівників не брали участи в комісіях (хоч у практиці всі примінюють норми устійнені комісіями). Властиву роботу виконує одначе апарат секцій, а не комісії. Кооп. Союз має „відділ праці", котрий уділює секціям і комісіям порад у справах праці і бере участь в обрадах секцій та окр. комісій. Гуртівні (обидві) мають свої окремі комісії для справ праці і для пертрактацій з відповідними професійними союзами*).

*) В Анґлії працівники кооп. установ є членами загальних бранжових професійних союзів (прим. торговельних працівників, банкових, маґазинових, текстильників, обувників і т. д.). — **Редакція.**

Договори, що їх заключують комісії що до винагород і часу праці розтягаються на чимраз більше число працюючого населення. Один типічний приклад: північно-західня секція, що обіймає ґрафства Ланкашір, Чешайр і частини сусідніх, контролює договори з професійними союзами крамничних працівників, шевців, деревно-обувників, молочарських робітників, деякі поробили ще умови з пекарськими, кравецькими і транспортовими робітниками. Постійно зростаюча солідарність анґл. кооп. руху проявляється у ґотовости зробити умови на більші области і нові роди праці. Так прим. недавно показалася потреба поробити умови з аптикарями, голярами, пральнями і навіть грабарями.

Загально відносини між заступниками кооперації і професійних союзів є приязні; це у великій мріі сприяє мирному полагоджуванню спорів. Але проте може трапитися, що якась комісія або окрема кооператива не дійде до порозуміння з якимсь професійним союзом в якійсь конкретній справі. Тоді виринає питання, чи прибігати до звичайних метод господарської проби сил.

Апарат порозуміння і розємства.

Внутрі кооперативного і професійного руху є повна згода що до того, що прямої боротьби мається уникати всіма силами або й цілковито. З конечности отже, коли недопише шлях звичайних пертрактацій, треба шукати інших способів полагоджування справи. Найважнішим засобом, що існує в цьому відношенні у британській кооперації, є к р а є в и й р о з є м ч и й у р я д д л я к о о п е р а ц і ї, створений у 1926 році по ліквідації менше відповідних орґанів. Цей розємчий уряд складається з делєґатів обидвох сторін вибраних на їхніх конґресах. Уряд зложений звичайно з 13 осіб, з яких одна, з правничо-економічним знанням, є незалежним предсідником. Склад розємного уряду зміняється що засідання. Вибір членів суду робиться так, щоби принаймні дві особи з обидвох сторін передтим не були поінформовані про подробиці спору. Якщо зайде якийсь спір, не тільки про справи платень чи часу праці, але прим. про звільнення когось з праці, і не може дійти до порозуміння між кооперативою і дотичним проф. союзом, то справа йде на вирішення краєвого розємчого суду. Скликається засідання розємчого суду і на тайному засіданні пробують дійти до порозуміння. По найбільшій части кінчиться на цьому першому засіданні однодушним рішенням, яке обовязує обидві сторони. Якщо нема однодушности, тоді рішає більшість голосів або предсідник, але тільки коли обидві сторони годяться признати це вирішення.

Краєвий розємчий уряд вирішує річно пересічно яких 50 справ. **Г. Твіґґ.** У скороченні подав **К. К.**

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

БОГУМІН — ВАЖНИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ ВУЗОЛ.

Внаслідокномінхенського обкроєння Чехословацької Республики прийшла Польща враз з відзисканням т. зв. Заользанського Шлеська в посідання дуже важного комунікаційного вузла, яким є 70-тисячне місто Богумін і через це її позиція, як транзитової країни ще більше скріпилася.

Польська преса помістила довшу замітку про німецьку публікацію, котра побачила світ в Кеніґсберґу. Праця ця є безсумнівно віддзеркаленням опінії німецьких господарських кругів відносно значіння і ролі, яку мав би відограти Богумін в найближчій будуччині на відтинку господарської співпраці Німеччини й Польщі.

Загальне враження з публікації — то велика жура Німців за утратою так важного господарського, в першій мірі транзитового осередка. Хід думок німецьких авторів є того рода, що найважнішим питанням після прилучення до Польщі Богуміна, це зміна в комунікаційній лучбі Европи.

Значіння Богуміна, як вузлової стації автори добачують головно в його центральнім положенні. Беручи під увагу Совіти і найкоротшу до них дорогу крізь Київ, Здолбунів, Краків і Дзєдзіце, цілий транзит чесько-російський буде мусів проходити через Богумін. Напевно однак роля Богуміна, як транзитової стації між західніми Чехами з одної, а Словаччиною, Карпатською Україною (в ориґ. Русь Подкар.) і Румунією з другої сторони є о много важнішою.

З німецької точки погляду, для торговельних звязків Німеччини з балканськими державами найбільше важною є лінія Богумін—Чаца. Ціла виміна між Німеччиною і Балканом переходила почавши від Вроцлава через Богумін, Кошиці до Букарешту, котрий був з черги дальшою точкою транзитового розгалуження. Стан такий буде мабуть дальше тривати, тому, що лінія Віденьдень—Будапешт менше надається.

З притиском автори публікації підчеркають, що після інкорпорації Заользянського Шлеська Польща переняла ролю лучника в кожнім транспорті між Німеччиною і Північним Балканом, а її значіння, як транзитової держави ненадійно зросло. Що важніше, коли до тепер Польща була транзитовою країною для Німеччини відносно Східних Прус, Балтійських держав і Росії, то під сучасну пору заняття Богуміна є рівнозначне з побільшенням транзитової зависимости Німеччини від Польщі.

Виходячи з заложення, що Польща, в цілі постійного урухомлення на Заользянськім Шлеську варстатів праці мусить експортувати і тим конкурувати з Німеччиною на ринках полудневo-східної Европи, автори гадають, що слідуючим перевозовим напрямом для товарів буде північний шлях, отже евентуальний експорт через Ґдиню і Данціґ.

Очевидно, що тепер заморський експорт буде мандрувати крізь польські порти з поминенням дотеперішніх важних для Заользя портів над Одрою. Побільшення оборотів польських портів вслід за інкорпорацією Заользанського Шлеська обчисляють німецькі економісти на 2 і пів міліона тон експорту. В обговорюваній нами публікації порушено також проблєму проєктованих каналів, котрі лучили би Дунай і Одру з Вислою.

Основні думки німецьких авторів є зібрані при кінці їхньої праці в формі рекапітуляції. Деякі з них зацитуємо:

а) побільшення поверхні і стану посідання Польщі внаслідок відзискання Заользанського Шлеська не відграє специяльної ролі; б) прилучення Заользанського Шлеська вкладає на Польщу новий тягар скомплікованих національностевих відносин, тому, що на новоприлучених землях біля Поляків, мешкає значний відсоток Чехів і Німців; в) під оглядом соціяльним злука Заользя поглибить і загострить в польських

промислових округах боротьбу о здійснення пекучих потреб соціяльного характеру в кругах робітництва; г) рільництво Заользанського Шлеська на тлі рільництва цілої Польщі не буде мати більшого значіння; ґ) кольосальне значіння має Заользанський Шлеськ з огляду на розвитий там вуглевий і гутничий промисл, котрі дають під формою коксу доповнення для дотеперішнього гутничого промислу, а водночас зміцняють позиції Польщі, як країни промислової; д) Польща стане одним з найважніших транзитових країв, з безпосереднім впливом на Східну і Південну Европу; е) в ділянці закордонної торгівлі треба числитися з оживленням товарової виміни Польщі з державами полудневої Европи. **(Е. К.).**

ЛЬОНДОНСЬКА „СІТІ" ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ЗАКОРДОННУ АНГЛІЙСЬКУ ПОЛІТИКУ.

Економічна сторінка тижневика „La Fleche" (24. IV. 93.) містить цікаву статтю Жака Перталя п. н.: „Льондонська Сіті — твердиня капіталізму", звідкіля вибираємо кілька рядків.

Як відомо під назвою „Сіті" криється фінансовий льондонський ринок, що почав свою світову карієру у XVI-ому столітті, коли великі льондонські купці збагатилися на торгівлі зі заморськими краями.

„По війні — читаємо у „La Fleche" — Сіті відновила свою діяльність і свої традиційні тенденції. Це під її впливом Анґлія повернулася в 1925 році до золотого парітету, — операція, що привернула хвилево престіж фунтові, але одночасно і прискорила промислову кризу та збільшила безробіття. Це Сіті своєю нерозважною коротко-речинцевою кредитовою політикою супроти Німеччини у 1931-ім р. спричинила упадок фунта, за що поносить повну вину, хоч уміла скинути її на тодішній уряд лейбуристів.

Всетаки від монетарної кризи у 1931-ім році справжній вплив Сіті в Анґлії та її незалежність супроти держави, дуже змаліли. Режім кермованого гроша, засоби монетарної оборони, контроля руху капіталів та їхнього приміщення самою державою — спричинили зменшення впливів Сіті також закордоном.

Однак цей вплив є ще дуже великий, коли йде про взаємини з урядами, що борються проти англійського капіталізму або повстали проти самого капіталістичного принципу.

Тоді завзята ворожнеча тих фінансових кол, а головно деяких ґруп, особливо діяльних, витискає на англійській політиці глибоке знамя. Тій закулісовій силі можна приписати зірвання торговельних взаємин між Англією й Совітами у 1924-ому році, що сталося під натиском Г. Детертінґа, директора тресту Ройяль Dar (Royal Dutch), якого поклади нафти були знаціоналізовані в Росії.

Ті самі кола викликали зірвання дипльоматичних взаємин з Мексиком по націоналізації копалень Mexican Eagle. Очевидна річ, що всі повстанчі рухи в Мексику проти през. Карденаса мають від тоді свій „відруховий" осередок таки у Лондоні. Глибокою ненавистю та боязню, яку відчувають англійські фінансові кола до комунізму, ба навіть до всього, що має якийнебудь комунізуючий, ба навіть тільки соціялізуючий присмак, можемо пояснити відносно прихильне становище Сіті до фашистівських режимів, які вона уважає атидотом до большевизму. Це становище Сіті проявляється у її відношенні до Мусолінія, Гітлера, ба навіть Франка.

Страх фінансових англійських кол, що упадок італійського фашизму приведе до тріюмфу комунізму в Італії, був головною причиною, що англійський уряд заперестав санкції проти Італії підчас етіопської війни.

Цій самій причині можна приписати політику Чемберлена і договори в Мінхені у вересні минулого року.

Чи це становище Сіті змінилося вже сьогодні? Чи погляд, що фашизм стає щораз більше протикапіталістичним і щораз більше нападаючим, та що він є безпосередньою небезпекою для Сіті — вже вркорінився у фінансових колах Лондону? Чи Сіті є вже сьогодні рішена вести війну в обороні своїх привілеїв? Коли так, то не можна би легковажити такої зміни поглядів, бо не треба забувати, що сучасний перший міністр п. Невіль Чемберлєн є в першій мірі, щодо своєї ментальности, бізнезменом Сіті".

СЕРЕД КНИГ

F. Młynarski: CZŁOWIEK W DZIEJACH. Wydanie 2 Warszawa. Nakł. Evert Michałowski — Зміст книжки такий: Протягом 19. століття населення Европи зросло зі 180 міліонів душ на 450 міліонів. Господарський лад і технічний поступ зуміли не тільки втримати, але і піднести життєву стопу людини. В 20. столітті часи змінилися і, помимо надзвичайного технічного й господарського поступу, людство тратить віру, щоби можна було вдержати дотеперішній рівень матеріяльної культури; стає перед проблємою, як одягнути й виживити все нових і нових своїх членів.

В роках 1913—1928 населення світу зросло на 10 проц., а продукція сирівців і засобів поживи на 25 проц. В тім самім часі, обіг банкових білєтів, жирові рахунки і вклади à vista в торговельних банках збільшилися на 135 проц. В парі з тим зазначився ріст короткотермінових кредитів в границях 77 відсотків (Швеція) до 261 відсотків (Голяндія). Сума міжнародного довготермінового задовження замкнулася в 1929 р. квотою 60 міліярдів долярів. Кількакратно живіше темпо розвитку кредиту в порівнанні до приросту населення, продукції й торговлі зміцнило його ролю в господарській структурі світу. Запас золота у банках збільшився в р. р. 1913—28 з 7,489 міл. дол. до 10.554 міл. (40 проц.); темпо акумуляції золота було тричі слабше від росту емісії банкнотів і вкладів à vista. В наслідок цього покриття кредитових паперів в золоті обнизилося майже на половину і довіря, як підстава кредитової акції, починає відогравати поважну ролю.

Світова війна, перша в історії, була війною не армій, але народів Через кілька літ війни людина призвичаїлася постепенно до життя на засаді сліпого послуху для розказу, не тільки на фронті, але і в запіллю. Форми військової орґанізації мають вплив на форми суспільно-господарського і політичного життя. Професійна армія, що прийшла на зміну середньовічного лицарства, рішила про існування новітніх держав. Мілітаризм доби Наполєона служив безпосередньо військовим цілям, але посередно він вщіплював і розносив по Европі нові поняття і нові політичні форми. Мілітаризм 19-го віку, як обовязок загальної військової служби, перетворився під впливом світової війни в систему тотального мілітаризму, що втягнув народи в перманентну орґанізацію наступу або оборони. Стиль походної кольони панує всевладно над цілістю життя. Технічний поступ, урбанізація і тотальний мілітаризм механізують життя людини, яка стає тільки складовою частиною скомплікованого суспільного механізму. Казарми стають взором орґанізації збірного життя. З льоґічною конечність приходить панування бюрократії, яка відкидає контролю парляменту.

Техніка війни має рішаючий вплив на формування публичної моралі. Давніша війна це було змагання людини з такою ж людиною. Нині жовнір не бачить свого противника; він стає анонімом і бореться з анонімом. В обличчі артилєрійного вогню вояк затрачує свою індивідуальність, стається фіґуркою, яку порушує механічно команда, віддалена від нього на десятки кілометрів. Губиться ріжниця поміж лицарем і боягузом; вони обидва стають тільки гарматним мясом. На арену життя виходить хижак, шляхотне сотворіння в най-

досконалішій формі, позбавлене забріханої моральности, яка „випливає зі слабости людини" (Шпенґлєр).

Чимраз трудніше зі спадщиною 19-го століття; тяжко згармонізувати високу техніку продукції з господарським життям тому, що не можемо здобутися на чесний і більш справедливий поділ дібр. Переживаємо відворотність 19. віку. Нинішня революція є антиліберальна і антидемократична. Демократія, збудована на засаді лібералізму, має свої хиби і свойого історичного іспиту не витримала без закиду. Участь широких мас в політичному житті анархізувала його і не була конструктивним чинником*). З другої сторони трудно доказати, що протидемократичний і протиліберальний тоталізм без замітів розвязує проблєми нашої доби. Стараючись піднести зглядно втримати дотеперішню матеріяльну цивілізацію і установити господарську рівновагу на вищім рівені техніки, попадаємо в щораз більшу нужду і вертаємося взад зі шляху поступу. Людство опинилося на роздоріжжю. Дальшу дорогу вкаже правильна розвязка проблєми людини як підмету і предмету історії.

Заходить питання, що є основним і первісним явищем: людина, як творчий підмет (індивідуалізм) чи суспільство, яке його огортає, як один з численних своїх предметів (універзалізм). Одна і друга концепція провадить до відмінних поглядів на світ, на вартість фіз. і психічної сили, як чинників орґанізації державного життя. Індивідуалізм признає вищість морального натиску і психольоґічного впливу, універзалізм вищість фізичної сили, як чинника політичного будівництва.

Універзалізм провадить в практиці до підпорядкування одиниці людській збірноті, зорґанізованій в державнім союзі; метою є збірнота, одиниця — засобом до цілі. Старинні віки це був період панування універзалізму, як методи орґанізації державного життя. Зрештою це зрозуміле, бо в первопочинах людського життя тяжкі обставини вимагали конечного підпорядкування одиниці загалові (доба первісного комунізму). „Бути або не бути" цілої ґрупи рішає про дальшу долю одиниці. В старині джерелом авторитету була реліґія і поміж державною орґанізацією та реліґією була тісна лучба. Державні орґанізми старинного Сходу повставали, жили і гинули як політичні твори, оперті на метафізичнім, надприроднім розумінні держави. Але вже в Греції й Римі поняття держави відривається від реліґійного культу; на його місце приходить в Греції доґма спільного державного добра, а в Римі засада салюс Реї публіце супрема лєкс есто. Універзалізм соціольоґічний, цивільний, прийшов на зміну універзалізму реліґійного, метафізичного. В парі з тим зміняється його форма і зміст. Метафізичний універзалізм стремів до поширення державної влади і античні держави все проявляли тоталістичні тенденції (східний деспотизм). Але політичний вислів універзалізму тратив свою гостроту і ексклюзивність в міру цього, як переходив зі сходу на захід. Устроєві форми, системи політичного правління були без значіння; монархія, республика демократична або аристократична, охльократія або тиранія все виказували однакові тенденції. В тім світлі можна зрозуміти цей порядок, що старинні віки не знали вільностевих прав людини навіть в період розквіту демократичних республик; вільність в старинних віках означала суму політичних прав без можности свобідного формування приватного життя. Римська республика була універзалістично настроєна у своїх поглядах на державу, але рівночасно найменше тоталістична в політичній практичній дійсності у відношенні до своїх громадян і чужинців. Суть політичної мудрости Римлян полягала в тому, що вони вистеріґалися пересадного тоталізму в своїм державнім будівництві; не бажали нищити значіння одиниці, а *libertas romana* означала безпеку приватного і публичного життя в рямах правного порядку.

Християнство остаточно доконало розділу поміж церквою і державою; собі полишило етику, а право передало державі. Християнство, не квестіонуючи нерівности перед правом (суспільний опортунізм як вислів політичної мудрости) — проголосило засаду рівности перед Богом, без огляду

*) Погляд дуже сумнівний і дискусійний. — **Редакція.**

на суспільне становище чи походження. Таким чином християнство дало ідейні підстави для майбутнього повільного росту індивідуалізму на руїнах античного універзалізму.

З розкладу орґанізаційних засад Риму і старих ґерманських устроєвих форм, зродилася февдальна система, яка далекою децентралізацією позбавила центральну владу сили і значіння. В хаосі подій людина була змушена вибирати поміж авторитетом льокального сеніора і монарха, авторитетом папи і римського цісаря. В тих саме обставинах треба шукати зародків індивідуалізму, як методи політичного думання.

Середньовічні корпорації це був своєрідний міський февдалізм, зорґанізований на відпір земельному; цехи також стояли на перешкоді безпосереднім зносинам громадян держави з пануючим. Корпорації, візантійського походження, оперті на примусовім членстві, заволоділи цілістю життя своїх членів. Західно-европейські корпорації ріжнилися від візантійських автономією в ділянці справ, що творили зміст життя і господарської діяльности даної ґрупи.

Коли-ж центральна влада вийшла побідно з боротьби з февдалами, другим актом її комасаційної політики було обмеження автономічних прав корпорацій в імя універзалістичної концепції держави. Ренесанс античної держави відбувся серед змінених обставин, бо на арену життя виступили незнані в старині сили. Одиниця перестала бути предметом історії — вона стає підметом. Це був льоґічний наслідок війни васалів з суверенами, цісарства з папством.

Абсолютна держава, що воскресла на руїнах февдалізму і автономії міст та корпорацій, не може свобідно, не стрічаючи супротиву, перероджуватися на візантійський лад тотальної держави, яка є самоціллю і нищить життя одиниць. В абсолютній державі суспільство є зорґанізоване гієрархічно, привілеї поодиноких станів є ріжні, а поміж монархом і громадянином немає посередників в роді февдальних васалів або автономічних корпорацій. На тлі тих відносин назріває свідомість рівности перед монархом, а тим самим і перед правом, бо монарх являється одиноким його джерелом. Французька революція, реалізуючи гасла безпосередного відношення одиниці до державної влади і рівности перед правом, надала правну санкцію цій еволюції понять.

Синтеза політичних і особистих прав людини доконалася на ґрунті науки про природні права усуспільненої людини. 19. вік зачинається під впливом кличів лібералізму, якого не можна ідентифікувати з парляментарною системою правління. Парляментарна демократія як технічна форма суверенности народу, ніколи не була постулятом ліберальної школи і тільки звичайне копіювання анґлійського взору спровадило її на европейський континент. Ця принагідна форма політичного ладу стала головною перешкодою на шляху здійснення лібералізму в його правдивій, нефальшованій формі. Парляментарна демократія, впроваджена в імя вільности людини, переняласе скоро духом державного соціялізму і знова почала обмежувати свободу рухів громадян.

Такий або інший господарський лад залежить не від технічної форми господарської діяльности, але від існування в суспільстві правної засади, яка нормує продукцію, поділ дібр і спожиття. Господарська система старинніх віків спиралася на невільництві, а середньовічча на кріпацтві, як правних засадах. Господарський лад новітних часів будується на вільній, самостійній або найманій праці. Проголошення вільности умови про працю (французька революція) в 1791 р. на руїнах розбитих цехів і освободження селян, що постепенно обхопило Европу — це характеристичні риси господарського устрою, який назвали пізніше капіталізмом в нинішнім розумінні. Невільництво, кріпацтво і наемництво представляють основи устроїв, які ясно і недвозначно ріжняться поміж собою.

Капіталізм це не господарська система великих підприємств, свобідної конкуренції, засади рентовности, або устрій, який позбавляє робітни-

ків знаряддів продукції і повного продукту праці, як твердить соціялізм, але устрій, в якім панує засада вільної умовної найманої праці. Суть тієї справи полягає в тім, що іде не про працю для самої праці, але про поділ її продуктів в суспільнім господарстві. Під тим оглядом 19-ий вік є віком суспільних проблєм, які набирають чимраз більшої гостроти. Питання поділу дібр, а не квестія продукції, була і є віссю теоретичних спорів і практичної боротьби. Чи робітник має дістати повний продукт праці, а якщо ні, то хто має забирати надвишку, підприємець чи держава і в якім відношенні, при участи робітника чи без нього, це питання, що нетерпеливо чекають на свою розвязку. Остаточно кристалізуються вони в постуляті рівного в основі права (але не права до рівних частин) до участи в суспільнім доході, який вимагає суспільного трактування, а не філянтропійного підходу до справи.

Лібералізм і соціялізм, як дві конкуренційні течії, станули до розвязки цієї проблєми наших часів.

Лібералізм (соціольоґічний індивідуалізм) вірив в творчі сили людини і створюючи засаду рівности шанс, очікував розвязки цієї проблєми від вільної гри сил. В тім він добачував можність автореґуляції суспільно-господарських і демоґрафічних явищ і на цім тлі зродилася концепція Рікарда про автоматичне функціонування золотої валюти, як реґулятора міжнародніх господарських відносин без участи заінтересованих держав. Соціялізм (державний) поручає противну дорогу; перецінює творчі здібности державного орґанізму, а не доцінює ролі і значіння одиниці, і тому хоче здійснювати рай на землі шляхом націоналізації засобів продукції та виконуваним в бюрократичний спосіб поділом дібр. Не є це припадкове, що соціялізм поборює доктрину золотої валюти та схилюється радше до концепції маніпульованої валюти.

Засада рівности шанс, як вихідня точка лібералізму, скоро заломалася в наслідок внутрішніх побічних суперечностей (рівність шанс не могла означати довільної експльоатації). Високий технічний рівень господарського життя, концентрація під еґідою анонімового капіталу, обмеження приватної ініціятиви, комплікують щораз більше життя. В наслідок комплікацій і міжнародних співзалежностий витворюються парадоксальні ситуації, в яких доцільні і добрі потягнення одиниць, через те, що є роблені масово, можуть спричинити шкоди для цілости господарства. Кредитова інфляція, роздріблення земельної власности, шалене темпо технічного розвитку, що випереджує можливість абсорбції звільнених робочих сил в інших ділянках промислу, протекціонізм З. Д. П. А., найбільшого продуцента сирівців, а рівночасно і вірителя світу, зріст податків і їх дефляційний вплив на ринковий механізм, надпродукція публичних функцій і матеріяльно непродуктивних верств — це устроєві антиномії наших часів, що ще більше ускладнюють питання поділу дібр.

Серед тих обставин по війні вибивається на чоло засада відповідальности держави за розвій господарського життя, яка й займає місце збанкротованого прінципу рівних шанс. Це є рівночасно нова форма ідеї рівного права до участи в розподілі суспільного доходу.

Льоґічною консеквенцією засади відповідальности держави за цілість і розвиток економічного життя є плянова господарка. Похибки одиниці вдаряють в першу чергу в цю одиницю, а неконечно в цілість; натомісць недотягнення плянуючого осередка мстяться на цілості господарського життя і це є слабою стороною кожного екон. плянування, (»хто плянує тих, що плянують?«). Парляментаризм не ґарантує компетенції одиниць, які приходять до влади, але за те в разі похибок негайно усуває їх від керми державним апаратом. При авторитарних системах про прихід до влади рішає не компетенція, але приналежність до панівної еліти. В тих умовинах можливість евентуальних похибок росте. iЛбералізм не сповнив свойого завдання (в поділі дібр) бо на самім початку сам себе підкопав своєю еґоїстичною господаркою, а пізніше, через всякого рода монополі, картелі і трести попав в самозаперечення. З цього одначе не виходить, що вину за те поносить лібералізм, як віра в творчі сили людини, підмету історії. Що 19-й вік став

чудом матеріяльного і духового поступу, це заслуга не капіталізму, як устроєвої форми, але соціольоґічного індивідуалізму (лібералізму), який звернув увагу на значіння творчих сил вільної людини. Капіталізм був одною пробою втілити лібералізм в господарське життя, пробою як слід непередуманою, через те, що скоро попав у внутрішні суперечности. А питання, як здійснити засаду рівности прав до участи в суспільнім доході — лишається нерішеним і досі.

Рухом майбутности є націократизм — синтеза універсалізму і індивідуалізму, який впроваджує в життя засади Фіхте, що народ це окремий і надрядний суспільний твір у відношенні до держави та, що ця остання є тільки його виконавчим орґаном.

Націократизм признає моральний примат народу над одиницею, а рівночасно, маючи на увазі її льоґічно-ґенетичний примат перед народом, не веде до давлення її ініціятиви й творчої уяви. Свобода це правний порядок, націхований пошаною для особистої гідности людини і її психічних вальорів. Роля держави в суспільно-господарському житті має обмежитися до нормативного плянування, що вказує дорогу приватній ініціятиві і створює можливости найкращих осягів. Іде тут про те, щоби держава усувала небажані суспільно-господарські явища, непродумані, ірраціональні наслідки добре продуманої, але масової акції одиниць. Таке становище націократизму треба заклясифікувати, як відміну солідаризму, що виходить з засади: що все, що торкається ближнього, торкається і нас самих!

Від Редакції: Наші критичні думки про порушені тут справи вискажемо при нагоді.

Остап Луцький: **Сільсько-господарський кредит,** Львів, 1939, Бібліотека РСУК ч. 79, стор. 45. м. 8-ка.

Живо написана брошура начального директора РСУК, призначена, як видно з усього, на те, щоби втовкмачити в уми деяких провідників кооперативних кредитових установ засадничі тези про завдання і методи праці здорового сільсько-господарського кредиту. Як видно з тексту публікації, під цим оглядом в нашій кродитовій кооперації не все гаразд. З брошури дир. О. Луцького довідуємося, прим., що існують „добре поставлені кооп. каси, які з найбільшим спокоєм звітують, що при своїй найвище 4,5 проц. стопі, при вкладах, жадають і одержують 10 проц. від позичок з дальшим адмін. додатком". „Деякі сіль.-господарські каси приймають квасно до відома офіційну та загальну обнижку відсоткової стопи від вкладів, не радіючи, що таким чином лекше можуть стати джерелом дешевого с.-г. кредиту". Очевидно, коли є такі явища, то РСУК мовчати не може.

Автор у перших розділах вводить читача в основні поняття про кредит, його роди, зокрема ж про завдання і форми орґанізації кооперативного кредиту. З притиском підносить у кількох місцях ту елєментарну, а так нераз нехтовану правду, що про конструктивний характер кредиту рішає не абсолютна висота позичкового відсотка, тільки та межа, при якій кредит в даній галузі господарства дає змогу випрацювати не лиш належний відсоток, а ще й прибуток. Ця межа не є така сама в промислі, як в торгівлі, а в обидвох інакша, як в сільському господарстві. Особливо за існуючих нині в Польщі умов хлібороб не може, без шкоди для своєї маєткової субстанції, випрацювати такого відсотка, як прим. промисловець. Автор вимагає, щоби при уділюванні позичок зверталося увагу на характер господарства позичальника.

Автор порушує також дуже дискусійне питання про те, що таке „споживчий кредит" у сільсько-господарських, зокрема селянських відносинах. Висловлює думку, на наш погляд правильну, що питання цього не можна рішати шабльоново, бо в селянському господарстві навіть безсумнівно „продукційний" кредит може часом показатися

шкідливим; навпаки ж виразно споживчий кредит може порятувати селянина як продуцента. Замісць отже говорити про споживчий і продукційний кредит радше говорити про „корисний" і „некорисний" кредити.

Також що до форми забезпечення кредиту автор схиляється до чисто райфайзенівського взірця „довгової розписки" (скрипту), не визнаючи потреби завсіди вимагати векселя.

На увагу заслуговують також практичні вказівки про те, як кредитові установи мають співпрацювати з торговельними і перерібочними кооперативами села, а також з аґро-культурною корпорацією наших хліборобів, Сільським Господарем.

Взагалі — основною інтенцією публікації є: зробити з діячів нашої кредитової кооперації свідомих орґанізаторів взірцевого сільського господарства, замісць того, щоби вони були тільки вузькими банковими техніками.

(К-й.)

»Сільсько - господарська Енцикльопедія«. Зшиток 1. Львів, 1939. Український Видавничий Інститут з участю »Сільського Господаря«. Вел. 8⁰, ст. 160 (півшпальтових). З ілюстраціями.

Довго підготовлений енцикльопедичний словник сільського господарства почав виходити. В першому випуску обнята буква »А« в цілости і буква »Б« до »біольоґія«. Разом 115 кличів; між ними є кілька таких, що вимагали для свого пояснення цілих розвідок. До таких належать: аґрарна політика, аґрарне законодавство Польщі, аґрономія і аґрономія суспільна (27 сторінок), аґрономія земська, аналіза ґрунту (7 сторін), анатомія і фізіольоґія с.-г. тварин (16 сторін), атмосфера і атмосферичні опади (9 сторін), бавовник (5 і пів ст.), бактерії (10 ст.), бжола (11 сторін) і інші.

Як співробітники С. Е. виступають в цьому 1 випуску такі особи: Др. Баран Ст., інж. Боровський, др. Витанович, проф. В. Доманицький, др. Левицький, проф. Чередіїв, інж. І. Лапчук, А. Гнатовський, проф. Іваницький, проф. Іванис і другі.

Тексти пояснень ілюстровані обильно добре виконаними рисунками. Папір і коректа на висоті »Укр. Загальної Енцикльопедії«. Треба радіти, що нове гарне діло приходить до своєї реалізації.

(К).

НОВІ КНИЖКИ

Луцький Остап — Сільсько-господарський кредит. Львів, РСУК, 1939. 8⁰, ст. 47.

Малицька К. — В єдности сила. Львів, РСУК, 1939. 8⁰, ст. 84.

Chmielewski Z. — Kartki z przeszłości kasy spółek rolniczych. Słowo wstępne W. Blizińskiego. Warszawa, Spółdzielczy Instytut Naukowy, 1939. 8⁰ str. 99.

НА ВЛАСНИХ СИЛАХ. „Звідомлення Гол. Управи Рідної Школи" про працю і стан господарства „Рідна Школа" за час від 1. IX. 1937 до 31 серпня 1938. Львів, 1939, 8⁰, ст. 194.

Петро Франко — Городина та її вирощування. Львів, 1938. 16⁰, ст. 109.

Błaszkiewicz A. i Newelicz B. — Uprawa konopi. Lwów, Książnica rolnicza Lw. T-wa rolniczego, b. r. 8⁰, str. 44.

НОВІ КНИЖКИ.

Сорокліття Українського Банку Кооперативного в Тернополі. 1899—1939. Тернопіль, 1939. 4°, ст. 16.

Храпливий, Євген: **Сорок літ праці Краєвого Господарського Товариства „Сільський Господар“ у Львові.** 23. III. 1899 — 23. III. 1939. Львів, 1939. 8°, ст. 39.

Іваницький, Б.: **Ліси й лісове господарство на Україні.** Том І. Варшава, Український Науковий Інститут, 1939. 4°, ст. 94.

Уділи в торговельно-промислових підприємствах — нова форма забезпечення капіталу (Львів, „Промбанк“, 1939), 16°, ст. 16.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26